નારાયણ નીતિ

લેખક

નારણજી પુરુષોત્તમ સાંગાણી

નિવેદન.

નારાયણની કૃપાથી "નારાયણ નીતિ" ની બીજી આવૃત્તિ છાપવાનો યોગ એક માસ જેટલા અલ્પ સમયમાં પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્ય પ્રાણીજ મૂઢ બની ગયેલ છે કે તેને પ્રભુપર શ્રદ્ધા નથી. શ્રદ્ધા રહિત પ્રાણી હું કરૂં અને મેં કર્યું ના મિથ્યાભિમાનમાં તણાઇ દુઃખ, અધોગતિને પામે છે. જો શુભ સંકલ્પ રાખી કાર્યનો ભાર પ્રભુપર સોંપવામાં આવે તો સ્વયં જગદાધાર તે કાર્યનું યોગક્ષેમ અવશ્ય વહન કરે છે.

નારાયણ નીતિ અને મારા તરફથી પ્રકટ થયેલા ઇતર પુસ્તકોઃ હિમાલયની યાત્રા, આત્મોત્કર્ષ અને હિંદુ તીર્થયાત્રા વર્ણનાદિની પણ ઉપરોક્ત રીતિએ વ્યવસ્થા થઇ છે. મારો સંકલ્પ હતો કે પ્રવાસ, પ્રયાગ, અનુભવ, અભ્યાસથી જે કાંઇ જાણ્યું જોયું અનુભવ્યું છે તે લોક હિતાર્થે બને તેટલા મોટા પ્રમાણમાં પ્રસાર કરવું–ફેલાવવું. મને જણાવતાં અતીવ સંતોષ પ્રકટે છે કે "હિમાલયની યાત્રા" ની બીજી આવૃત્તિના નિવેદનમાં જણાવવા મુજબ બીજા સ્નેહી ભાઇઓ રા. રા. પોપટલાલ પ્રભુદાસ, રા. રા. પ્રેમજી ગોપાળજી અને રા. રા. વ્રજલાલ બહેચરદાસે પરમાર્થ વૃત્તિથી પુસ્તકો, શ્રીમદ્ ભગવદ્‌ગીતા પાઠશાળા અને શ્રીદશા સોરઠીઆ વણિક જ્ઞાતિમાં વહેંચાવ્યા છે; એવી અનુકરણીય ધર્મ–વિદ્યાપ્રિયતા માટે એ ત્રણેય ગૃહસ્થોને ધન્યવાદ ઘટે છે. જેમ ઉક્ત સદ્‌ગૃહસ્થોએ પુસ્તકો પ્રત્યે સદ્‌ભાવ બતાવ્યો છે તેમ વિદ્વાન્ વર્ગે પણ ઉંચો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો છે જે અન્યત્ર પ્રકટ કરેલ છે. આશા છે કે આ બીજી આવૃત્તિનો પણ વિદ્યાર્થી, ગૃહસ્થી વર્ગને સાધનસંપન્ન ભાઇઓ લાભ લેવા આપવાનું નહિજ ચૂકે.

ભાઇના બીલ્ડીંગ–ભીંડીબજાર–મુંબઇ. }
સં. ૧૯૭૪ આ. જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૧. } નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી.

હરિ ૐ તત્સત

નારાયણ ગ્રંથમાળા — પુષ્પ ૬ ઠું.

નારાયણ નીતિ

અથવા

અનુભવના ઉદ્‌ગાર.

લેખક અને પ્રકાશક,

નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી.

ચાઈના બીલ્ડીંગ—ભીંડીબજાર, મુંબઈ.

આવૃત્તિ બીજી — પ્રત ૨૦૦૦

સંવત ૧૯૭૯ — સને ૧૯૨૩.

ધી ગુજરાત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શાહ સોમાલાલ મંગળદાસે છાપ્યું

ઠે. પાંચકુવા ચાર રસ્તા—અમદાવાદ.

મૂલ્ય રૂ. ૦—૪—૦.

અર્પણ.

પરમ સહૃદયી ભાઇશ્રી દયાશંકર દયાળજી ભટ્ટ,

આપ સાથે પંદર વર્ષ પર્યંતના મૈત્રી સંબંધમાં આપના જીવનમાં પવિત્રતા, સાદાઇ, ઉદ્યોગપરાયણતા, ધર્મનિષ્ઠતા, સહનશીલતા અને વ્યવહારૂં ગુણગ્રાહક બુદ્ધિ જેવા ઉત્તમ ગુણો કે જે ગુણોને લઇ આપ સંસારના અનેક સુખ દુઃખના પ્રસંગો વટાવી સાધારણ સ્થિતિએથી ઉત્કર્ષ દશાને પામ્યા છો છતાં આપનામાં અભિમાનનો અંશ નથી એ જોઈ અનુભવી આપ પ્રત્યેના નિર્મળ સ્નેહસંબંધમાં વિશેષ અભિવૃદ્ધિ થાય છે. જગદીશ આપના એ પ્રશંસનીય ગુણોને પોષણ આપી આપને ધન ધાન્ય આયુષ્યે સુખી રાખી સંસારોપયોગી બનાવે એવી અભિલાષાસહ આપ સાથેના પ્રેમ સ્મરણમાં આ લઘુ પુસ્તક આપને સાદર સમર્પણ કરૂં છું.

હું છું આપનો સહૃદ,

નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી.

શ્રીહરિઃ

નારાયણ નીતિ

અથવા

અનુભવના ઉદ્દગાર.

---

૧ ૐ અને ૐ નમો ભગવતે વાસુદેવાય, એ બે મંત્રો પવિત્ર છે. એમાંથી ગમે તે એક મંત્ર પસંદ કરી એકાગ્રતાથી જપ કરતાં હૃદયમાં શાંતિ, પવિત્રતા તથા નવું બળ સ્ફુરે છે.

૨ વિદ્યાભ્યાસ જેટલો કરવો હોય તેટલો બાલ્યાવસ્થામાં સરળતાથી થઈ શકે છે. એક વખત વ્યવહારમાં પડ્યા પછી સાંસારિક ચિંતાઓનો સ્પર્શ થતાં કાંઇ નવું બનવું અશકય થઈ પડે છે.

૩ આ સમયમાં વિદ્યાબળ, હુશિયારી અને જુદી જુદી જાતના અનુભવની ઘણી જરૂર છે. તે વિના સંસારમાં સુખ સાધનો કે ઉંચી પદવી મળવી કઠણ છે.

૪ કુટુંબીઓ એ ખરા સગા છે પણ દેવ જાણે સમયની વિપરીતતાને લઈને કે ગમે તે કારણને લીધે તેઓ

સાથે ગમે તેટલો સંબંધ રાખવા છતાંય તેઓ ખરે ટાણે દુશ્મનની ગરજ સારે છે. જ્યારે સમજુ મિત્ર માતાપિતાની માફક સહાયક બને છે.

૫ કોઈ કામનો આધાર બીજા ઉપર ન રાખવો પણ શક્તિ સ્થિતિ અને સંજોગ વિચારી બને તેટલું જાતેજ કરવું. આમ જાત ઉપર આધાર રાખી આગળ વધતાં કોઇ વખત દુઃખી કે હતાશ થવું પડતું નથી. આવી વૃત્તિ રાખી વર્તતા કદાચ સ્નેહી સંબંધીની મદદ આવી મળી તો તે લાભકારકજ છે.

૬ જેની સાથે સંબંધ બાંધવો તેના પ્રથમ ગુણદોષ જોઇ અનુભવીનેજ બાંધવો. ગુણી સાથેજ સ્નેહ જોડવો. સ્નેહી થયા પછી સંબંધ છોડવો નહિ અને સ્નેહી પાસેથી પોતાનું સુખ કે સ્વાર્થ સાધવાની કદિ પણ દાનત-આશા ન રાખતાં તેને હમેશા ઉપયોગી થવાની બુદ્ધિ રાખવી, તોજ સ્નેહ કાયમ ટકી શકે છે.

૭ સુખ અને દુઃખ પ્રાણીઓને સંસારમાં પૂર્વના કર્મને અનુસારી મળ્યા કરે છે. સુખી સ્થિતિમાં ફુલાઈ ન જતાં પરમાર્થના કામો: પ્રભુભક્તિ, કુટુંબી મિત્રોને મદદ, ધર્મ જ્ઞાતિ તથા દેશની સેવા કરવામાં ઉદ્યોગી રહેવું અને દુઃખનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં હિંમત ન

હારતા સદાચાર, પ્રભુ સ્મરણ, ધર્મ, પ્રમાણીકતાનું સેવન કરી કર્તવ્યકર્મ ન ચૂકવા એટલે સારો વખત તુરતમાં આવી જશે.

૮ દૈવ–પ્રારબ્ધ એ કોઈ વસ્તુજ નથી. તે માત્ર કરેલા કર્મનો બદલો–ફળ છે. માટે કર્મહીન ન બનતા શાસ્ત્ર અને જ્ઞાની પુરૂષોદ્વારા પોતાના શ્રેયનો માર્ગ જાણી પુરૂષાર્થ કર્યાજ કરવો.

૯ માતૃભાષાના જ્ઞાન ઉપરાંત આપણે સંસ્કૃત, હિંદી, બંગાળી અને અંગ્રેજીનું જ્ઞાન મેળવવું આવશ્યક છે; પણ તે સાથે વેપાર હુન્નર ઉદ્યોગ અને રસાયન વિદ્યાનો અભ્યાસ તથા અનુભવ કરી લેવો અતિ ઉપયોગી છે.

૧૦ "ગ્રંથ ગાંઠે અને વિદ્યા પાઠે" એ કહેવત ભૂલવા જેવી નથી. પરદેશમાં અને તંગ અવસ્થામાં પાસે સંગ્રહ કરી રાખેલું દ્રવ્ય અને વિદ્યાજ બહુ સુખ દાયક નિવડે છે.

૧૧ આયુષ્ય કે લક્ષ્મીનો જરાય ભરોંસો નથી, માટે કીર્તિ વધારનારા અને સુખ આપનારા પુણ્યના જે જે કામો કરવા લાયક હોય તે આગળ ઉપર કરશું, એમ ન ધારતા આજથીજ બને તેટલા કરવા પ્રયાસ શરૂ કરી દેવો.

૧૨ સાદો આહાર વિહાર કરનાર, વ્યસનોથી રહિત અને નિયમિત કસરત કરનાર માણસ કોઇ દિવસ બિમાર પડતો નથી પરંતુ હમેશા તંદુરસ્ત, બળવાન્ તથા સુખી રહે છે.

૧૩ શુદ્ધ ચારિત્ર, જ્ઞાન અને મનોબળવાળો માણસ પુરૂષાર્થથી ગમે તેવું અસાધ્ય અને મોટું જણાતું કાર્ય સહજમાં સાધ્ય બનાવી શકે છે.

૧૪ પવિત્ર ભાવના, ઉંચા વિચાર, સાદું જીવન સેવવા સાથે પ્રયત્ન ચાલુ રાખનાર પુરૂષ, ભાવના પ્રમાણે કાળક્રમે અવશ્ય સિદ્ધિ મેળવે છે.

૧૫ આચાર વિચાર તથા ધર્મથી ભ્રષ્ઠ કરનારા પ્રલોભનો—લોભ, લાલચો અને સંકડામણ ઘણી વખત અનેક આવી મળશે પણ સ્વધર્મને પ્રાણથી અધિક સમજી લાલચ, લોભ, મીઠી વાણી કે આડંબરમાં ન અંજાતા દુઃખ ખમીને પણ ધર્મમાં દઢ રહેવું.

૧૬ સંસાર એ એક પ્રકારનો બદલો કિંવા કર્મનું ફળ છે, માટે અહર્નિશ સુકૃત જ કરતા રહેવું. આજે પુણ્યનું કામ કર્યું હશે કે હેતુ મિત્ર, દુઃખી દરદી નિરાધારને સહાય કરી હશે તો કાલે તેઓ મદદ આપવા તત્પર થશે.

૧૭ જેવું સુખ દુઃખ, માન અપમાન, લાભ હાની, કઠોર વાણી કે મધુરવાણી પોતાને પ્રિય અપ્રિય છે તેજ પ્રમાણે તમામને છે એમ સમજી જો આપણે સુખ માન લાભ મૃદુભાષા બીજાની પાસેથી ઇચ્છતા હોઇએ તો આપણે પણ બીજાની સાથે તેવો વર્તાવ કરવો જોઇએ; એટલે તેઓ પણ તમારી સાથે તેથી અધિક લાયકાતથી વર્તશે.

૧૮ નોકરી એ ન કરવા બરોબર છે; કારણ કે શેઠ નોકરના સારા કામથી પ્રસન્ન થાય તો વાહવાહ કરે અને ગુસ્સે થાય તો નોકરના બધાય ઉપકાર ભૂલી જઇ કાઢી મૂકે. વળી નોકરી એ દુઃખ, પરતંત્રતા, ગરીબાઈ અને હલકવૃત્તિ અર્પનાર છે; જ્યારે નાનો સરખો સ્વતંત્ર વેપાર ધંધો સંતોષ કીર્તિ અને સંપત્તિ અર્પનાર છે; માટે સુખી થવા ઇચ્છનારે વેપાર ધંધા તરફજ લક્ષ રાખવું. આજનો નાનો સરખો વેપાર એ કાલે મોટો થતાં વખત નહિ લાગે.

૧૯ ધર્મશાસ્ત્રના અભ્યાસથી અને સદાચારયુક્ત સ્વાર્થ રહિત જ્ઞાની પુરૂષોના સમાગમથી જ્ઞાન થાય છે; માટે તે સહાય સેવતાં રહેવું.

૨૦ ધર્મશાસ્ત્રોમાં ઉત્તમ ગ્રંથ; સામવેદ સંહિતા, ઉપનિષદ્;

ગીતા, ભાગવત, મહાભારત, રામાયણ મનુસ્મૃતિ, યોગદર્શન, યોગ વાસિષ્ઠ, અને પંચદશી ખાસ કરીને અભ્યાસ કરવા જેવા ગ્રંથો છે.

૨૧ પૃથ્વીપર સૃષ્ટિસૌંદર્યમાં હિમાલય, સ્વીટઝરલેંડ વગેરે સ્થળ છે પણ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ અને રમણીય પ્રદેશ તો કાશ્મીરજ છે.

૨૨ જે માણસ ભલમનસાઇથી વર્તે તેની સાથે તેને સુખ થાય તેમ વર્તવું પણ જો કોઈ શઠતાથી વર્તે તો તેની સાથે તેવી રીતે વર્તવું.

૨૩ ઘરને ખુણે બેસી બહુ વાંચન અને બહુ વિચાર કરવાથી ખરૂં જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી પણ તે સાથે દેશ વિદેશનું અવલોકન અને સત્સમાગમ કરવાથી તે પ્રમાણે વર્તનાં સાચું જ્ઞાન પ્રકટે છે. કેવળ વાંચન અને વિચારથી તો કેટલાક મિથ્યા કલ્પનાવાદી અને ગાંડા બની જાય છે; જ્યારે કેવળ પ્રવાસ તથા સમાગમથી શુષ્ક બહુ બોલનારા પણ થવાય છે.

૨૪ દેશ વિદેશનો પ્રવાસ એ જ્ઞાન અનુભવમાં વૃદ્ધિ કરવા સાથે આનંદ આપનાર છે એમાં શક નહિ પણ તે કાચી બુદ્ધિના કે સાધન વિનાના માણસ માટે નથી. કાચી બુદ્ધિવાળા અને સાધનહીન માણસને તો અશુદ્ધ

ખાણુપીણુમાં તથા મોજ શોખમાં સપડાતા વાર લાગતી નથી. એટલે કે ધર્મથી વિમુખ અને દુઃખી થવાંનો સંભવ ઘણો રહે છે.

૨૫ સુખી થવા ઇચ્છનાર પુરૂષે ૨૧ વર્ષની વય પહેલા લગ્ન કરવા નહિ. ૨૧ વર્ષ પછી પણ બને તો વ્યવહાર પૂરતી વિદ્યા અને દ્રવ્ય મેળવ્યા બાદ જ સંસારમાં પડવું હિતકારી છે.

૨૬ "પ્રથમ કોળીયો મુંખ તરફ વળે અને વાંઢો પોતાનુંજ કરી આવે" એ કહેવત બરાબર છે. એટલે કે જગત્ સ્વાર્થી છે; તેથી પોતાનું જરૂરી કામ બીજાને ન સોંપતા જાતેજ કરવા કોશિષ કરવી.

૨૭ દિવસના નિદ્રા કરવી નહિ, રાતના મેડું સુવું નહિ અને સવારે મોડું ઉઠવું નહિ. દિવસે સુવાથી દિવસ અને રાત્રિ બન્ને બગડે છે તથા કોઇ કામ થઇ શકતું નથી. રાત્રે દશ વાગ્યાથી મોડું સુવામાં સવારે વહેલું ચાર વાગે ઉઠી શકાતું નથી તેમ આંખને હાની પહોંચે છે. સવારે વહેલું ન ઉઠવાથી બુદ્ધિ વીર્ય તેજ ઘટી જાય છે; માટે દિવસે સૂવાની ટેવ ન રાખતાં રાત્રે વહેલા સૂવાની અને સવારે વહેલા ઉઠવાની ટેવ પાડવી.

૨૮ નિત્ય સવારે શૌચ સ્નાન કર્યા પછી સંધ્યા, પ્રભુ ઉપાસના, પ્રાણાયામ તથા ગીતા પાઠાદિ કરનારનું હૃદય પવિત્ર થાય છે, શાંતિ મળે છે, શુદ્ધ વિચાર સ્ફુરે છે અને દિવસના વ્યવહારમાં સફળતા મળે છે, માટે નિત્યકર્મ અચુક કરવા.

૨૯ માતા પિતા એ પ્રત્યક્ષ દેવ છે કારણ કે તેમના અનંત ઉપકાર હોય છે; માટે તેમને વંદન તથા અન્ન વસ્ત્રથી સહાય સંતોષવા.

૩૦ વડીલ વર્ગની આજ્ઞા અવશ્ય માનવી. પોતાના તરંગથી કે કોઈ તરંગીના કહેવાથી વડીલોની વાતનો કદિ અનાદર કરવો નહિ; પરંતુ તેમની આજ્ઞા–શિખામણ સત્ય અને ધર્મયુક્ત હોવી જોઈએ. કદાપિ તેઓ પુન્ય કે આત્મજ્ઞાન મેળવવાના કાર્યમાં આડે આવતા હોય તો તેમને વિનવવા અને વિનવવા છતાં ન માને તો ધર્મશાસ્ત્રને અનુસરી વર્તવું.

૩૧ ઘણા કહે છે કે મન–અંતઃકરણ કહે તેમ કરો. અંતઃકરણની પ્રેરણા આડે માબાપ આવતા હોય તો તેને પણ ન ગણકારો. આ ઉપદેશ તદ્દન મિથ્યા અને અધોગતિએ પહોંચાડનાર છે. અંતઃકરણ એટલે મનની ઇચ્છા પ્રમાણેજ જો વર્તવાનું શ્રેષ્ઠ હોય તો દારૂ

પીનાર, વ્યભિચાર કે ચોરી કરનાર પણ તેના અંતઃકરણની આજ્ઞા પ્રમાણેજ વર્તે છે તો તેને શા માટે નિંદવા જોઇએ? અર્થાત્ અંતઃકરણ પ્રમાણે નહિ પણ ધર્મશાસ્ત્રની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું કલ્યાણકારી છે, કારણકે ધર્મશાસ્ત્ર ત્રિકાળાબાધિત છે.

૩૨ એકાદશી, જન્માષ્ટમી, રામનવમી, શિવરાત્રી વગેરે વ્રત તથા શનિ, સોમ અને શ્રાવણ માસના એકટાંણા જરૂર કરવા. કાંટા ન હોય તેવી જગ્યામાં ઉઘાડા પગે ચાલવું. સહન કરી શકાય તેટલું પગે ચાલવું તથા ટાઢ તડકો ખમવો શ્રેયસ્કર છે; કારણ કે તેથી શરીર સુંવાળું અને રોગીષ્ટ થતું અટકી તંદુરસ્ત થાય છે અને આત્મા ઉજ્વળ બને છે. પરંતુ હાલ જેમ પ્રથા પ્રચલિત થઈ છે કે ઉપવાસને દિવસે પેંડા, રાજગરાની પૂરી વગેરે રાજસી પદાર્થોનું ફરાળ પેટમાં ભરવું; તેમ ભરવું ન જોઇએ. નિરાહાર કે નિર્જળ વ્રત ન રાખી શકાય તો એક વખત અડધોક શેર દુધ પીઈ લેવું. ઉપવાસના દિવસે સત્યવચન, પ્રભુસ્મરણ, શાસ્ત્ર વિચાર અને હરિકથા શ્રવણ કરવાનું ખાસ લક્ષમાં રાખવું. ગંજીપો, ચોપાટ, જુગાર કે નાટક તમાસા જોવામાં ચિત્ત પરોવવું નહિ. જુગાર વગેરે તો મનુષ્યને અધોગતિએ પહોંચાડનાર હોઇ સર્વદા નિષેધ

કરવા લાયક છે તેમાં પણ આવા પવિત્ર દિવસે તે. તે સર્વથા વર્જીત જ છે.

૩૩ ચા, તમાકુ એ ઝેરી પીણું છે. તેના સેવનથી મનુષ્યનું કાળજું બળી જવા ઉપરાંત બદહજમી, વીર્યક્ષય, લોહીનું પાણી થવું, માથું દુખવું, ખોરાકપરથી રૂચિ ઉઠી જવી અને પૈસાનો મિથ્યા વ્યય થાય છે, માટે તેવા વ્યસનમાં જેઓ સપડાયા હોય તેમણે તત્કાળ છોડી દેવા. કદાપિ કોઈ દુરાચારી તેના ગમે તેટલા લાભ બતાવે તો પણ તેનો કદિ સ્પર્શ ન કરવો.

૩૪ શાસ્ત્રોના કહેવા પ્રમાણે તથા માણસોના મુખે સાંભળવા પ્રમાણે આપણી માન્યતા છે કે હિમાલય, ગિરનાર, કાશી, આબુ વગેરે પવિત્ર એકાંત સ્થળોમાં ઋષિમુનિ, મહાત્મા, સિદ્ધ પુરૂષો વાસ કરે છે. તેઓ નિવાસ કરતા હશે એ પણ ખરૂં છે પરંતુ કલિયુગના કારણે લોકો દુરાચારી, સ્વાર્થ વૃત્તિવાળા થઈ ગયા હોવાથી તેઓના દર્શન સમાગમનો લાભ મળવો અસંભવિત છે; માટે કોઈએ ધન, પુત્ર, કીર્તિની ઈચ્છાએ મહાત્મા શોધવા નીકળવું નકામું છે. રાગદ્વેશ રહિત પવિત્ર અને જીજ્ઞાસુ હૃદય થતાં તેઓ પોતાની મેળે આવી મળે છે. બાકી તો નામધારી ગુરૂ મહાત્મા સાધુ સંન્યાસી જગ્યા જગ્યાપર ઠેકો લગાવી બેઠા છે,

તેઓ હૃદયનો ધોખો—અશાંતિ હરી શકતાં નથી પણ ધન તો અવશ્ય હરણ કરી જાય છે.

૩૫ સ્વદેશી એટલે દેશમાં બનેલી વસ્તુ વાપરવાથી ધર્મનું તથા દેશના દ્રવ્ય ધંધાનું રક્ષણ થાય છે; જ્યારે પરદેશી ખરીદી વાપરવાથી ધર્મ ભ્રષ્ટતા, ગરીબાઈ, બિન રોજગારપણું તથા પરતંત્રતા આવે છે માટે પરદેશીનો સર્વથા સર્વદા ત્યાગ કરી સ્વદેશી માલ ખરીદવો, વાપરવો અને વેચવો.

૩૬ શહેરી જીવન કરતાં ગામડાનું જીવન સુખી છે. કારણ શહેરમાં ઘોંઘાટ, કપટ, નકામી પ્રવૃત્તિ, મોજ-શોખ, મોંઘવારી, પાણીની તંગીને લીધે ગટરની દુર્ગંધી તથા નિર્મળ હવા મળવાનો અભાવ હોવાથી સુખ, આરોગ્ય જળવાતાં નથી; પરંતુ લોકોને ધંધા નોકરી મળી રહે છે. જ્યારે ગામડામાં ધંધાનો અભાવ, બે હાકડાના સરકારી દરબારી નોકરોની જહાંગિરી, તથા લોકોની અજ્ઞાનતાને લઈ નિંદા કરવાની ટેવ વધી પડી છે. જેને સુખી જીંદગી ગુજારવી છે તેની પાસે જો થોડું ઘણું ધનનું સાધન હોય તો નિર્વાહ ચાલે તેવો ધંધો કે કારખાનું ગામડામાં કાઢી સુખમાં રહી શકે અને પોતાના શુભ વર્તનથી લોકોને પણ સુધારી શકે.

૩૭ સંસારથી તરવાનો ઉપાય માત્ર એકજ છે કે આશ્રમ વર્ણાશ્રમના ધર્મ, શાસ્ત્રની આજ્ઞા મુજબ પાળી ભગવાનની ભક્તિ નિષ્કામપણે કરતાં રહેવું. તીર્થમાં કે જંગલમાં ભટકવાથી કોઇ તારી દે તેમ નથી. પેટ તો તમામને જ્યાં જાય ત્યાં વળગ્યુંજ છે તેમ અત્યારે અપવાદ સિવાય પૂર્વની માફક ફળફુલ પણ જંગલમાં મળતાં નથી.

૩૮ પોતાની લાયકાત-પ્રાનઠાની પૂરેપૂરી જાળવી રાખવી. કોઇને ખોટું બોલી છેતરવું નહિ, કોઇને વચન આપી વિશ્વાસઘાત કરવો નહિ, દયા, ક્ષમા ઉદારતા આદિ ગુણમાં જરાય ખામી આવવા દેવી નહિ પણ સાપની માફક કુફાડો તો રાખવોજ. અર્થાત્ સ્વમાન જાળવીને કામ કરવું, ક્યાંય નિર્માલ્ય ગણાવું નહિ.

૩૯ બીજાનું મન જીતી મિત્ર બનાવવાનો ઉપાય બીજા પ્રત્યે પ્રેમ બતાવી તેનું કામ કરી આપવાનો છે. પ્રેમ અને પરોપકાર વિરોધીને પણ વશ કરે છે.

૪૦ બાળકનું હૃદય કોમળ છે. કુમળા હૃદયમાં શુભ કે અશુભ જેવા સંસ્કાર-લક્ષણ પાડયા હોય તે મોટપણે ખીલી નીકળે છે, પાછળથી સુધારો થવો અશક્ય છે. માટે પ્રેમવશ બની બાળકને કોઇપણ ખોટા

લાડ લડાવવાનું કે કુટેવ પાડવાનું ન કરવું. હમેશા શુભ સંસ્કાર અને ઉત્તમ લક્ષણ દાખલ કરવાની કોશિષ કરવી.

૪૧ સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ પરણીને આવે ત્યારે નાની વયને લઈ કોમળ હોય છે. શરૂઆતમાં તેની સાથે જેવું વર્તન શરૂ કર્યું હોય તે કાયમ રહે છે અર્થાત્ મૂર્ખતાથી તેનો ખોટો પક્ષ લઇ માબાપના સામે બોલતી કરી મૂકી હોય કે અયોગ્ય રીતે ચડાવી તેની ઇચ્છા પ્રમાણે જો વર્ત્યું હોય તો પાછળથી ભારે પડયે ફેરફાર થવો મુશ્કેલ છે. અણછાજતી છુટ ભોગવવા દીધા પછી કાંઇ કરવા જતાં પરસ્પરમાં કલહ થાય છે માટે પ્રથમથીજ વિચારીને સોને સુખ થાય તેમ કામ લેવું.

૪૨ કોઇ પણ વખતે નવરા બેસી રહેવું નહિ, કારણકે તેથી નકામા તર્ક વિતર્ક થાય છે. કાંઇને કાંઇ સત્કાર્ય કે કામધંધા સંબંધી વિચાર, ઉત્તમ વાંચન લેખન કે પ્રભુચિંતન કર્યાજ કરવું.

૪૩ મનુષ્ય જન્મથી જ્ઞાની હોતો નથી પણ જેમ જેમ ઉમ્મરે મોટો થતો જાય છે, તેમ તેમ સારી ભાવના વડે જ્ઞાની બનતો જાય છે. માટે હમેશા શુભ ભાવના

જેવી કે જ્ઞાની, પરોપકારી, શ્રીમાન, કીર્તિમાન્, મહાન લેખક કે વક્તા થવાની જે કાંઇ હોય તે પસંદ કરી તદનુસાર અભ્યાસ–ઉદ્યોગ કરતાં રહેવું.

૪૪ ગાય એ સર્વ પ્રાણીઓમાં અતિ ઉપયોગી પ્રાણી છે. તે દૂધ, દહી, ઘી, બળતણને માટે છાણ, અન્ન ઉત્પન્ન કરી આપવાને માટે બળદ, ઘર સાફ રાખવાને સારૂ તથા દવા માટે ગોમુત્ર વગેરે અમૂલ્ય પદાર્થ આપે છે કે જેના થકી મનુષ્ય જીવન નભી શકે છે. આજ કારણથી શાસ્ત્રોમાં ગાયને પરમ પવિત્ર માતા સ્વરૂપ માનવાનું કહ્યું છે. અને તે હરેક હિંદુએ વધારે નહિ તો એક ગાય ઘર આંગણે રાખવાની અને જ્યાં ગાયપર આફત હોય ત્યાં પહોંચી રક્ષણ કરવાની જરૂર છે.

૪૫ વસ્તુનો પુખ્ત વિચાર કરી તોલ કાઢયા સિવાય તથા સાધન વિના કોઇ કામની શરૂઆત કરવી નહિ, કોઇને વચન આપવું નહિ, તેમ કોઇ વિરોધી સામે ઝઝુમવું નહિ કારણકે વગર વિચાર્યે વર્તવાથી પાછા પડી દુઃખ, અપકીર્તિ સહન કરવા પડે છે.

૪૬ માણસને કીર્તિ એજ જીવન છે. સારા કામ કરવાથી કીર્તિ મળે છે અને માઠા કામથી અપકીર્તિ મળે

છે. એક વખત ગુમાવેલી કીર્તિ પાછી કદિ મળતી નથી માટે હમેશા સત્કાર્ય કરી કીર્તિ વધારવી.

૪૭ ખરો આનંદ પૈસાદાર થવામાં, આબરૂ કે લાગવગ વધારવામાં કે બહુ મોટો વિદ્વાન્ કહેવરાવવામાં નથી. જો કે તેમ થવું સંસારમાં ઉપયોગી છે પણ સાચો આનંદ તો હૃદયની શાંતિમાં, પ્રભુ સાક્ષાત્કારમાંજ છે.

૪૮ કોઇ મોહાંધ મનુષ્ય આજે મૂર્ખતાથી પ્રભુને ન ભજે તો પણ તેને હજાર જન્મેય પ્રભુને શરણ આવ્યા વિના છુટકો નથી. પ્રભુ શરણ ગયા વિના જન્મ મરણરૂપી સંસારની નિવૃત્તિ અને અખંડ અવિનાશી સુખની પ્રાપ્તિ થવાની નથી તો શા માટે આ ક્ષણથીજ શ્રીહરિને ન ભજવા ! અર્થાત્ પ્રભુને સર્વજ્ઞ સર્વશક્તિમાન્ માની તેનાપર શ્રદ્ધા રાખી તેનું સ્મરણ ધ્યાન નિયમિત કરતાં રહેવું.

૪૯ ગુરૂ વિના જ્ઞાન મળતું નથી એ વાત સત્ય છે. પણ આજ કાલ સદ્ગુરૂ મળવા મુશ્કેલ છે. હમણાં તો સ્વાર્થી ઢોંગી વિષયી અને ધનહરૂ ગુરૂ બહુધા મળે છે તેથી તેવાને ગુરૂ ધારવા કરતા ડાહ્યા, વિદ્વાન્ કે વૃદ્ધ અનુભવી પુરૂષોનો પ્રસંગોપાત સમાગમ કરી તથા ધર્મશાસ્ત્રના અભ્યાસ, શ્રવણ, મનનથી જે જ્ઞાન મળે તે મેળવતાં રહેવું.

૫૦ પૈસાનો ઉપયોગ બે રીતે થાય છે—એક ઉપયોગ, દાન અને બીજો ચોરાક જવું, હંમેશ રહેવું કે તેજુરી બેંકમાં કોઈ બીજાને માટે પડયું રહેવું. ચોરી થઇ ન જાય, તેજુરીમાં બળી ન જાય, બેંક ખૂટે તૂટે ને તેમાં રોકાઈ ન જાય, પોતે મરી જઈએ અને પાછળથી જેના હાથમાં જાય તે તેનો ગેર ઉપયોગ ન કરે તે સારૂં પોતાના બાળ બચ્ચાના નિભાવ માટે જોઇતું બચાવી રાખી બાકીનામાંથી જાતના, કુટુંબના કે મિત્રોના સુખ માટે વાપરવું અને સુપાત્ર જોઇને વિદ્યા અન્ન વસ્ત્રનું દાન કરતાં રહેવું.

૫૧ મિત્રોમાં સૌથી નજીકના સહાયક મિત્ર સદ્ગુણ અને વિદ્યા છે; પણ જરા દૂરના મિત્રોમાં સાચો સન્મિત્ર ઉત્તમ પુસ્તકોનો સંગ્રહજ છે, કે જે દુ:ખમાં દિલાસો આપી ઉપાય સુઝાડે છે અને સુખમાં આનંદ આપી જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ કરી કીર્તિની સુવાસ ફેલાવે છે. માટે ક્રમે ક્રમે સારા સારા પુસ્તકો ખરીદી વાંચી વંચાવતા રહી સંગ્રહ વધારતાં જવું.

૫૨. દુનિયામાં કોઈ રૂપથી કે ખુશામતથી પ્રસન્ન થતું નથી અને જો કોઈ થતું હોય તો તેને વિષયાંધ અને બેવકૂફ સમજવો. કોઇને પ્રસન્ન કરી તેની કૃપા મેળવવી હોય તો શુભ આચરણ આચરવા નિશદિન

કોશિશ કરવા ઉપરાંત પ્રમાણીકતાથી કામ કરવાની સ્ફુર્તી અને જ્ઞાનજ છે માટે તે વધારવા ઉદ્યોગ કરવો.

૫૩ પરસ્ત્રીની સાથે એકાંત કરવી નહિ. એકાંતથી મન વિકાર પામે છે. મન વિકાર પામ્યા પછી પુરૂષ ગમે તેવો જ્ઞાની હોય તોપણ મનને કાબુમાં રાખી શકતો નથી.

૫૪ વિલાયત અમેરીકાની ધર્મબંધન વિનાની પ્રજા સ્વચ્છંદે વર્તી સ્ત્રીઓને અણુછાજતી છૂટ તથા પુરૂષના માફક સમાન હક્ક આપવાની હિમ્મયત કરે છે પણ તેથી તેઓના સુખનો દાટ વળી ગયો છે. યુરોપની સ્ત્રીઓ પતિને તથા તેના સગા સંબંધીઓને ગાંઠયા વિના દુરાચાર કરે છે, તેને જરાક કહેવા જતાં એક-બીજામાં અણબનાવ થતાં તરતજ છુટાછેડા કરી જુદા પડે છે. હિંદમાં પણ કેટલાક હિંદુ ધર્મનું રહસ્ય નહિ સમજનાર અંગ્રેજી ભણેલ ઉલ્લુઓ યુરોપીઅનોની માફક સ્ત્રીઓને ભણાવવાની, ઘરબહાર મોકલી જાહેરમાં ભાષણો કરાવવાની અને પુરૂષોના જેવા સરખા હક્ક આપવા અપાવવાની અવિચારી ચળવળ કરી રહ્યા છે. લોકોએ આવી દુષ્ટ અને વિનાશક પ્રવૃત્તિને જરા પણ મચક ન આપવી ઘટે.

૫૫ હિંદુ સ્ત્રીનું સુખ અને શ્રેય સતી સીતા, અનસૂયા અને દમયંતીની માફક પતિને પરમેશ્વર તુલ્ય ગણી અડગ પતિવ્રત ધર્મ પાળવામાંજ છે. પવિત્ર રહી–પ્રાણ જાય તો પણ શીયળવ્રત ન ગુમાવતાં પતિ સાસુ સસરાની પ્રસન્ન મને સેવા કરી સુઘડતાથી રસોઇ કરવાનું, ઘર સંભાળવાનું, આવ્યા ગયા અતિથિનો સત્કાર કરવાનું, આડોશી પાડોશી તથા પ્રસંગમાં આવનારને બનતી સહાય સલાહ આપી સંતોષવાનું, ઘરના કામમાંથી અવકાશ મળતાં પતિના કામમાં સહાય કરવાનું, બાળ બચ્ચાને સંભાળથી સારા ગુણ પાડી ઉછેરવાનું, અવકાશના વખતમાં ગીતા ભાગવત્ રામાયણ મહાભારતાદિ ધર્મગ્રંથ વાંચી વિચારી જ્ઞાન સદ્ગુણ ભક્તિ વધારવાનું તથા વૈદક-વિદ્યાનું જોઇતું જ્ઞાન ધરવૈદું આર્યભિષક્ વગેરેમાંથી મેળવીને પતિને સર્વ પ્રકારે સંતોષવામાંજ આલોક પરલોકમાં સ્ત્રીની શુભ ગતિ છે.

૫૬ સ્ત્રી શિક્ષણ આપવાની પ્રથા આજકાલ જે રીતે નિશાળોમાં ચાલે છે તેથી છોકરીઓ તથા સ્ત્રીઓ ઘણા મોટા પ્રમાણમાં બગડવાનું માઠું પરિણામ આવ્યું છે. હમણાની નિશાળોમાં ભણેલી છોકરી કે સ્ત્રી ઘર માંડીને સુખ આપી લઇ શકેજ નહિ. એમાં

શિક્ષણનો દોષ નથી પરંતુ વાતાવરણ, પરિચય અને પદ્ધતિનો દોષ છે. માટે માબાપે પતિએ કે સાસુ સસરાએ છોકરી વહુ કે પત્નીને ઘરેજ ગૃહ શિક્ષણ આપવું. નિશાળનું ભણતર સ્ત્રીને જરાય ઉપયોગી નથી. સ્ત્રીઓને તો નમ્રતા, સ્વચ્છતા, કરકસર, ઘર સાચવવાની આવડત, વિવિધ જાતની સ્વાદિષ્ટ રસોઈ ઉત્તમ રીતે બનાવવામાં કુશળતા, માંદાની માવજત, અતિથિનો સત્કાર, ભરત ગુંથણમાં પ્રવીણતા, સુખ-દુઃખના સમયે ધૈર્ય રાખી પતિની સેવા અને જીવના જોખમે પણ પતિવ્રતપણાનું રક્ષણ કરવાનું જ્ઞાન આપવું એજ ખરૂં સ્ત્રી શિક્ષણ છે. હાલની સ્કુલોમાં એમાંનું એકેય તત્ત્વ નથી માટે સ્કુલો બંધબેસ્તી નથી.

૫૭ યુવાવસ્થામાં મનુષ્યની ઈંદ્રિયો તથા મન અતિ ચંચળ રહે છે અને જુવાનીનું જોસ હોવાથી ઉન્માદ થઈ આવે છે; આવે વખતે જો શૃંગારી પુસ્તકોનું વાંચન, નાટક જોવાની ટેવ અને હલકા માણસોનો સહવાસ હોય તો માણસ તત્ક્ષણ આડે રસ્તે ઉતરી વિનાશ પામે છે. માટે હમેશા સાવધ રહી ખરાબ વાંચન, વિચાર, સોબત અને નાટકોથી દૂર રહેવું.

૫૮ શોધખોળ સંબંધી પ્રયોગ, નવીન વિચાર અને પ્રભુ ભક્તિ એકાંતમાંજ થઈ શકે છે. પવિત્ર સુંદર વન અને

વાળા એકાંત સ્થળમાં બેસી એકાગ્ર ચિત્તે કામ કર-
કરવાથી મન ધાર્યું કામ સિદ્ધ થઇ શકે છે.

૫૯ દોડવાનું, ઘોડાપર સ્વારી કરવાનું, પટાબાજી ખેલ-
વાનું, પાણીમાં તરવાનું, સંગીત વિદ્યાનું તથા આયુ-
ર્વેદનું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવી લેવું અતિ જરૂરી છે.
એથી આફતના સમયમાં તે સુખ આપવા સાથે
ઉપયોગી નિવડે છે.

૬૦ ઇશ્વરની કૃપાએ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય તેણે નોટ
કાગળીઆમાં ન રાખવું કારણકે નોટ કાગળીઆ લોન
કે નીકલના બનાવટી સીક્કા એ દેશનું સાચું ધન
નથી. ચાંદી સોનાનું નાણું રાખવું એજ સાચું ધન
છે અને તે ગમે તે સ્થિતિ સંજોગમાં ઉપયોગી થઇ
શકે છે.

૬૧ જેમ ચોરી, માંસ, મદ્યનો આહાર, જુગાર, પરસ્ત્રી-
ગમન, વિશ્વાસઘાત, ગાય અને બ્રાહ્મણોની હત્યા કર-
વામાં મહા પાપ છે તેમ કન્યાવિક્રય કરવામાં પણ
મહાપાપ છે. કન્યા એ ગાય સમાન છે. જે માણસ
તેનું વેચાણ કરી દ્રવ્ય લે છે, એ મહાપાપી વિષ્ટાનું
ભક્ષણ કરે છે અને રૌરવ નરકમાં પડે છે; કારણ કે
દ્રવ્ય લઇ વેચવાથી કન્યા ગમે તેવા પાપી કુળમાં

નાલાયક બાળક, રોગી કે ઘરડા પતિને પામે છે અને જીવતાં મરણનું દુઃખ ભોગવવા ઉપરાંત દુરાચારને રસ્તે પણ ચડી જવા સંભવ રહે છે; તેથી તેની હાય કન્યાવિક્રય કરનાર કરાવનારને લાગે છે. કન્યાવિક્રય એક પ્રકારે થતો નથી તે કરવાના પ્રકાર ઘણા છેઃ— પૈસા લેવાથી થાય છે અને શ્રીમંત લાગવગવાળા સાથે સંબંધ બાંધવાથી તે પોતાને કે છોકરાને સુખદુઃખમાં સહાયક થશે, કામ ધંધે ચડાવી દેશે, છોકરાને પરણાવી દેશે, ઘરડો મરી જશે તો દોલત હાથ લાગશે વગેરે આશા રાખવી એ પણ કન્યાવિક્રયનું એક નહિ ને બીજું સ્વરૂપ છે; માટે સમજુ માણસે કોઇ પ્રકારનો કન્યાવિક્રય ન કરવો.

૧૨ આજકાલ ઘણા મોટા નામધારી દેશભક્ત, મહાત્મા, શ્રીમંત, પરોપકારી, જ્ઞાની, વિદ્વાન્ વક્તાઓ ઉપદેશ આપવા તથા પરોપકાર કરવા નીકળી પડ્યા છે; પરંતુ "ઉપરકી અચ્છી બની ભિતરકી રામ જાને" એવું ઘણાખરા બહાર પડેલાઓનું—દેશસેવા, પરોપકારનું બહાનું બતાવી સ્વાર્થ સાધવાનું કામ ચાલી રહ્યું છે; માટે કોઇએ કોઇ વ્યક્તિમાં એકદમ અંજાઇ જઇ અંધ શ્રદ્ધા રાખી ભોગ ન બનવું.

૧૩ બીજાને ઉપદેશ આપી તેના મનપર અસર કરવાની

જેને ઇચ્છા હોય, તે મનુષ્યે પ્રથમ સ્વજીવનમાં ઉતારી બતાવવું અને પછી ઉપદેશ આપવો એટલે ધારેલી અસર થશે. મન વાણી ને કર્મની એકતા-વાળાનેજ ઉપદેશ આપવાનો અધિકાર છે, પરોપદેશે પાંડિત્યમ્‌વાળાને નહિ.

૬૪ સંસાર સ્વાર્થથી ભરેલો છે. એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યને ચાહે છે તે કોઇને કોઇ પ્રકારના સ્વાર્થના હેતુથીજ ચાહે છે. જેનામાં જ્ઞાન, બુદ્ધિ, શક્તિ નથી હોતા એવા નમાલાની બાજુમાં કોઈ ઉભું રહેતું નથી તેથી સહાય ઐશ્વર્ય મેળવવા ઉદ્યોગી રહેવું.

૬૫ યુરોપીઅનો જેમ પોતાના દેશની આબોહવાને માફક આવે તેવા કપડા પહેરે છે અને ભાષા બોલે છે તેમ આપણા હિંદીઓએ પણ આપણા દેશને અનુસરતું વર્તન કરવું ઘટે. વિદેશીઓની વાનર નકલ કરી આપણા દેશના ભાષા પોશાક જે સર્વ રીતે આપણને અનુકૂળ છે તેને ત્યાગી પરદેશી સ્વીકારવા ન ઘટે. એવી રીતે વગર વિચાર્યું અનુકરણ કરવાથી તો શોભા વધવાને બદલે પોતાને અને દેશને નુકશાન પહોંચાડવા સાથે કલંકિત બની પરદેશીઓની હાંસીને પાત્ર થવાય છે.

૧૬ જે કામ કરવું તે પ્રથમ પૂર્ણ વિચાર કરીને શરૂ કરવું. આરંભ કર્યા પછી વિઘ્ન આવતાં અધવચથી પડતું મૂકવું નહિ. કદાચ એક બે વખત ઠોકર ખાધી તો તેમાંથી બોધ લઇ હિંમત રાખી દુઃખ સહન કરી પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી ચાલુ રાખવાથી છેવટે તેનું શુભ ફળ કર્તાને અવશ્ય આવી મળે છે.

૧૭ સત્ય બોલવું, પણ કેટલીક વખત બાધે ભરમે પણ બોલવું પડે છે. કેવળ નગ્ન સત્ય તો ઘણી વખત અસત્યની ગરજ સારી સર્વ સત્યાનાશ વાળે છે, જેમકે કોઈ પારાધી ગાયની હિંસા કરવા તથા નિરાધાર સ્ત્રીની લાજ લૂંટવા માગતો હોય અથવા કોઈ પરદેશી સત્તાવાળો પારકું દબાવી લોકો ઉપર જુલમ ગુજારતો હોય તેવે વખતે ગાયને અને સ્ત્રીને આપણે નજરે જોઇ હોય તોપણ તે અહીં છે, આ તરફ ગઇ છે એમ કહેવામાં ભયંકર પાપ હાની-અસત્ય છે. તેવીજ રીતે જુલમીના પાપથી લોકોને માહિતગાર કરી તેમાંથી મુક્ત થવા-કરવા માટે પણ છૂપી યુક્તિનો આશ્રય લેવો પડે છે. શાસ્ત્રનું કે રાજનીતિનું જ્ઞાન નહિ ધરાવનાર મૂર્ખના મતે તો આ જૂઠાણુંજ થયું; પરંતુ શાસ્ત્ર, રાજનીતિ અને વ્યવહાર તો તેવી યુક્તિનેજ સત્ય કહે છે.

૬૮ પરોપકાર–સેવા કરવી તે પ્રથમ ઘરથીજ શરૂ કરવી જોઇએ. પ્રથમ માબાપ, પછી કુટુંબ, પછી સ્નેહી સંબંધી અને પછી સાધન સામગ્રીના પ્રમાણમાં જ્ઞાતિ, દેશ તથા દુનિયાની સેવા કરવી. એવું થવું ન જોઇએ કે "ઘરના છોકરા ઘંટી ચાટે અને ઉપાધ્યાયને આટો" અર્થાત્ એવી સેવા કે પરોપકાર એ સેવા પરોપકારજ ન ગણાય પણ એક પ્રકારની બેવકૂફાઇ–કુલણજીપણુંજ ગણાય. ક્રમવાર સાધનના પ્રમાણમાં દંભ વિના વિચારપૂર્વક સેવા થાય તો તે કરનારને ખરૂં ફળ આપે છે.

૬૯ ભગવાન્ ભક્તિના–શુદ્ધ હૃદયના ભાવના ભૂખ્યા છે. તે મોટા આડંબરથી નાચકૂદ કર્યે કે ભોગ ભેટ શૃંગાર ખર્ચે પ્રસન્ન થતાં નથી પણ વિશુદ્ધ ભાવે–ખરા અંતઃકરણથી સ્મરી પત્ર પુષ્પ અર્પણ થાય તોય તે સહસ્ત્રગણું માની પ્રસન્ન થાય છે.

૭૦ અમુક કાર્ય કરતી વખતે બીજા કાર્યોની ડખલતા વચ્ચે ન ઘુસાડતાં જે કામ પ્રથમ હાથ ધરવું તે લક્ષ આપીને પૂર્ણ કર્યા બાદજ બીજું કામ હાથમાં લેવું, કારણકે તેથી તમામ કામ સ્થિર ચિત્તે એક પછી એક બરાબર થાય છે. પરંતુ એક સાથે બધાનો ખીચડો કરવાથી એકેય કામ પૂરૂં સંતોષકારક થતું નથી.

૭૧ શાણા પુરૂષો કહી ગયા છે કે, " બાંધી મુઠી લાખની ઉઘાડી વાહેર ખાય " એ સત્ય છે. જે મનુષ્ય મોનતા અને ગંભીરતા રાખી કામ લે છે તેનું કાર્ય આટ માન મરતબા સાથે સફળ થાય છે; પરંતુ જે માણસ પોતાનો તમામ ભેદ ભરમ ખુલ્લો કરી બહુ બોલબોલ કરે છે તે મૂર્ખતામાં ખપી કામનો ઓટલો વાળે છે.

૭૨ કોઇની દેખાદેખી કંઇ કરવી નહિ. ભગવાન શંકરે વિષ પીધું માટે આપણે પીવાય નહિ. એક માણસ પોતાના સંજોગ, સ્થિતિ, લાયકાત વિચારી તેને ફાવે તે રસ્તો લેય તેથી તેનું જોઈ બીજાએ તે પ્રમાણે કરવા લલચાવું નહિ. શુભ વાતનું અનુકરણ કરવુ સારૂં છે પણ પોતાની જેટલા પ્રમાણમાં જીરવવાની શક્તિ હોય અને જે પોતાને લાભકારી હોય તેટલુંજ લેવું.

૭૩ સાદો સાત્વિક આહારઃ—રોટલી, દુધ, ઘી, સાકર, મગનીદાળ, પરવળનું શાક, સીંધાલુણ, બદામ, અંજીર, દ્રાક્ષ વગેરે ખોરાક નિયમિત રીતે મહેનતના પ્રમાણમાં ચાવી ચાવીને ખાવાથી તંદુરસ્તી, શક્તિ, બુદ્ધિ આદિ ઠીક રહે છે.

૭૪ રાત્રિએ વાળું કરી સ્વસ્થતાથી બેઠા પછી સંબંધીઓ, મિત્રો સાથે આનંદની વાતચિત કરી મહાભારત, રામાયણ, ભાગવતાદિમાંથી કોઇ ધર્મગ્રંથ હરિકથાના

રૂપમાં આસજનો સમક્ષ વાંચી વિચારી સૂવાથી મન શાન્તિને પામે છે અને કોઈ પણ જાતની ખલેલ-સ્વપ્ન કે કુવિચાર વિના શાંત નિદ્રા આવે છે.

૭૫ ઉષ્ણ પ્રદેશમાં સખ્ત ગરમીથી પરસેવો, શરીરમાં ચટપટી, અન્નનું અપાચન તથા કામ કરવામાં પ્રમાદ થાય છે અને નવીન વિચાર સૂઝતાં નથી; જ્યારે ઠંડા પ્રદેશમાં નવીન વિચાર, કામ કરવાની સ્ફુર્તિ, ખોરાકનું જલદી પાચન થવું-ક્ષુધા લાગવી તથા બિમારી ભાગ્યેજ આવે છે. આટલા લાભ સાથે સખ્ત ઠંડી તો સહેવીજ પડે છે.

૭૬ પાસે હથિયાર રાખવું-હોવું એ મહાનિગીનું લક્ષણ છે; તેથી આફત વખતે ચોર, લૂંટારૂં, જીવ જાનવરથી ઉત્તમ રીતે શરીરનું રક્ષણ થાય છે. માટે હરેકે ઘરમાં તથા મુસાફરીમાં ચાકુ, ગુડી, છરી, લાકડી, તરવાર, બંદુક, સગવડના પ્રમાણમાં રાખવા.

૭૭ આજકાલ નિશાળ-સ્કુલ, કોલેજમાં માત્ર અક્ષરી જ્ઞાનનું શિક્ષણ મળી શકે છે. નામા ઠામાનું તથા વ્યાપારનું જ્ઞાન તો અનુભવથી જ શીખી લેવાય છે. કોલેજમાં શીખેલા વિદ્યાર્થીનું નામા ઠામા કે વ્યાપાર વિષયક પરીક્ષામાં પાસ થયાનું સર્ટીફીકેટ નિરર્થક છે કારણ કે તેને તે વિષે વાસ્તવિક જ્ઞાન મળ્યું હોતું નથી.

૭૮ હમણાંની સ્કુલ હાઇસ્કુલોમાં જે વિદ્યા શીખવાય છે તે પ્રજાના લાભ માટે શીખવાતી નથી પરંતુ રાજકર્તા કોમના ઉપયોગ માટે—નોકર કલાર્ક ઉત્પન્ન કરવા સારૂ માત્ર એક પ્રકારનું યંત્ર—કારખાનું ગોઠવ્યું છે. એ કારખાનામાં વિદ્યાર્થીના પરભાષાદ્વારા નકામા વિષયો શીખવામાં કેટલાક વર્ષો તદ્દન ફોગટ વીતવા ઉપરાંત વિષયો તૈયાર કરવાનો અતિશય બોજો આંખ તથા મન શરીરપર પડવાથી આંખો તથા તન મનની શક્તિ—તેજ ક્ષીણ થાય છે, મગજ ખાલી પડી જાય છે. તેમ જે ભાષા શીખવાય છે તે ભાષાવાળાના ધર્મ તથા આચાર વિચારની છાપ કુમળા હૃદયના અજ્ઞાન બાળકોપર પડવાથી બાળક બહુધા નાસ્તિક બને છે, માટે સ્કુલ કોલેજોનો મોહ ન રાખવો.

૭૯ શિક્ષણનું ખરૂં સ્વરૂપ તથા હેતુ તો એ છે કે વિદ્યાથી સંસારમાં સુખી થવાય અને ઇશ્વરને ઓળખી શકાય. શહેરની ઉપાધીથી મુક્ત એટલે કે શહેરથી એક બે માઇલના અંતરે શાંત સુંદર અને રમણીય સ્થળમાં સદાચારી વિદ્વાન ધર્મનિષ્ટ શિક્ષકોદ્વારા વિદ્યાર્થીઓને યમ નિયમ પળાવી (માતૃભાષા) હિંદીમાં પ્રાચીન પદ્ધતિએ આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મ અનુસાર સંસ્કૃત, ધર્મશાસ્ત્ર, હિંદી, ગુજરાતી, સંગીત, આયુર્વેદ, ખેતી,

યુદ્ધકળા, રસાયન વિદ્યા, ઈજીનિયરીંગ, માઇનીંગ, ઇલેક્ટ્રીક, આગબોટ બનાવવાનું વનસ્પતિ વિદ્યા, વણાટકામ, શોધખોળ કરવાની પદ્ધતિ, ગૌ ઉછેર, વેપાર વાણિજ્ય, અર્થશાસ્ત્ર, ગણિત, ભૂગોળ, ઈતિહાસ વગેરે ઉપયોગી વિષયો શિખવવામાં આવતાં હોય તો તે વિદ્યા કહેવાય. આ રીતે સંપૂર્ણ નહિ તો પણ થોડે ઘણે અંશે હરિદ્વાર ઋષિકુળ બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં તથા કાશી હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયમાં શિક્ષણ આપવાની વ્યવસ્થા ચાલે છે.

૮૦ હમેશા આવકના પ્રમાણમાં ઓછું ખર્ચ કરવું. આવકથી વધારે ખર્ચ કરનારને દુઃખી થઈ પસ્તાવું પડે છે. ઘરખર્ચ કરતાં જે કમાણી વધે તે સંગ્રહી રાખવાથી સારા માઠા પ્રસંગમાં બહુ કામ આવે છે.

૮૧ જ્યાં સુધી સંસારમાં આસક્તિ હોય ત્યાં સુધી કોઈ પણ સ્થળે જવાથી પ્રભુ પ્રાપ્તિ થતી નથી. આસક્તિ, નિષ્કામ કર્મ કરવાથી છૂટે છે. સકામ કર્મ કરતાં કરતાં ધર્મ ધ્યાનમાં પ્રીતિ રાખતાં નિષ્કામ કર્મી થવાય છે.

૮૨ જીંદગીનો હેતુ વિચારી, નક્કી કરી તે હેતુને અવલંબી કામ કરવામાં આવે તો અતિ આનંદ અને ઉત્સાહ રહેવા સાથે મનુષ્ય જીંદગીનું સાર્થક સફળતાથી કરી

શક્ય છે. જેમકે, ખંત હિંમત રાખી બુદ્ધિપૂર્વક વેપાર ઉદ્યોગ, સદ્‌ગુણ જ્ઞાન અને લાયકાતમાં વધારો કરતાં રહી કરવો અને ઉદ્યમ કરતાં અમુક દ્રવ્ય અમુક વર્ષની ઉમ્મરે મળે એટલે સંસારથી વિરામ પામી ભગવદ્ ભક્તિ અને આત્મજ્ઞાનદ્વારા પ્રભુ સાક્ષાત્કાર કરવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરવો.

૮૭ કોઈ દિવસ એવી કલ્પના કરવી નહિ કે હું આ દેશમાં જન્મ્યો છું, માટે શક્તિહીન કોઈ મહાન કાર્ય કરવા અશક્ત છું અને યુરોપીઅનો યુરોપમાં જન્મ્યા છે માટે મહા શક્તિધારી દેવના દીકરા છે તેથી તેઓ ધારે તે કરી શકે છે. આવી માન્યતા ભૂલભરેલી કોઈ દુર્ગતિએ પહોંચાડનારી છે. આપણે તો હિંદુસ્તાન જેવા પવિત્ર દયાળુ અને જીવન ઉપયોગી તમામ વસ્તુ ઉત્પન્ન કરનારા કલ્પવૃક્ષ સમાન દેશમાં, હિંદુ જેવી શ્રેષ્ઠ જાતિ અને ધર્મમાં ઉત્પન્ન થવા માટે મગરૂર થવાનું છે. જે પ્રમાણે યુરોપીઅનો એક કામ પસંદ કરી તેને સિદ્ધ કરવા માટે તનતોડ મંડ્યા રહે છે—ઘરબાર દેશ દુનિયાનું કે ભૂખ તરસ ઉંઘ આરામનું ભાન નથી રાખતાં તે પ્રમાણે આપણે (હિંદુઓ) પણ પ્રયત્ન દૃઢતાપૂર્વક કરીએ તો તેઓ જેમ એંજીન, તાર, ટેલીફોન, વિજળી, ગ્રામોફોન, મોટર રેલ્વે

વગેરે હુન્નર શોધી શક્યા છે તેમ આપણે પણ શોધી શકીએ, એ નિઃસંદેહ વાત છે. અલબત હાલમાં તેઓને તેમની સરકાર તથા જાતિ ભાઇઓની સહાયતાનો લાભ મળે છે પરંતુ જ્યારે તેઓએ પ્રથમ શરૂઆત કરી નવી શોધો કરવા માંડી ત્યારે કોણે સહાય આપી હતી! અર્થાત્ કોઇએ નહિ પણ આપબળ વડે ફાવ્યા હતા. જે પુરૂષ આપબળ વડે શુભ પ્રયત્ન શરૂ કરે છે તેને પરમેશ્વરજ મદદ કરે છે. કેટલા શોક અને દુર્દૈવની વાત છે કે અત્યારે આપણા હિંદીઓ યુરોપીઅનોની હુન્નરકળા વેપારમાં કરવી ઘટતી નકલ ન કરતાં જે આચરણ તેઓના દૂષણ રૂપે ગણાય છે, તે સંસારી રીતરિવાજ, ખાનપાન, મોજશોખ તથા પોશાક વગેરે અનિષ્ટકારક રીતભાતની વાનર નકલ કરવામાં રોકાયાછે.

૮૪ વેદશાસ્ત્ર પુરાણોના મંત્ર શ્લોકો કેવળ મુખપાઠ કરવાથી આત્મજ્ઞાન થતું નથી, પણ શ્રવણ—અભ્યાસ કર્યા બાદ મનન કરવું જોઇએ અને મનન બાદ નિદિધ્યાસન—ચારિત્રમાં ઉતાર્યું હોય તોજ સત્યજ્ઞાન પ્રકટ થાય છે. નહિતર મુખપાઠીના જ્ઞાનનો ઉપયોગ ઉદર નિર્વાહાર્થે કથા વાંચવામાં કે નોકરી કરવામાંજ થાય છે.

૮૫ "કાજીજી કર્યું દુબલે કે સારા શહેરકી ફિકર" જેવું

ન રાખવું. દુનિયા પાપ પાખંડથી દુઃખી છે અને દુઃખ પ્રતિદિન વધારે ડૂબતી જાય છે, તેને સુધારવા માટે એકદમ ચિંતાતુર ન થવું. પ્રભુજ તેને સુધારવા સમર્થ છે. એટલું ખરૂં છે કે પોતે પોતાથી બને તેટલું લોકશ્રેયનું કામ કરતાં રહેવું. બાકી તો ઇશ્વરને સોંપી પોતાની જાતને દોષમાંથી બચાવવા સાવધાન રહેવું.

૮૬ પૃથ્વીપર એશિયા, યુરોપ, અમેરિકા અને આફ્રીકા એ ચાર ખંડ છે, જેમાં નાના મોટા અસંખ્ય દેશ છે. દુનિયાની કુલ વસ્તિ એક અબજ અને સીતેર કરોડ માણસની છે. તેમાં હિંદુસ્થાન, ચીન, જાપાન, અમેરિકા, ઇંગ્લાંડ, જરમની, ફ્રાન્સ, રૂશિયા, ઓસ્ટ્રીઆ હંગેરી, ઇટાલી, ટર્કી આદિ છે પરંતુ તે સર્વ દેશોમાં હિંદુસ્થાન સૌથી શ્રેષ્ઠ દેશ છે, કારણ કે હિંદની ભૂમિ ફળદ્રુપ, આબોહવા સમશિતોષ્ણ, પ્રજા દયાળુ ધર્મિષ્ટ તથા માયાળુ છે. હિંદમાં મનુષ્ય બે પૈસામાં ચણા મમરા ફાકી ધર્મશાળામાં પડયો રહી શકે છે જયારે બીજા દેશોમાં જમીન શુષ્ક હોઇ કોલસા અને લોહું પેદા કરનારી, આબોહવા અત્યંત ઠંડી તથા લોકો નિર્દયી સ્વાર્થી શઠ છે. બે રૂપિયા રોજના ખર્ચવા છતાં પણ મનુષ્યને ખાવાપીવા તથા સુવાનું સાધન ત્યાં મળી શકતું નથી.

૮૭ તીર્થયાત્રાના ચાર ધામમાંઃ-જગન્નાથ, દ્વારકા, રામે-
શ્વર, બદ્રીનાથ છે. સાતપુરીમાંઃ મથુરા, કાશી, કાંચી,
અવંતિકા, (ઉજ્જેન) દ્વારામતિ, અયોધ્યા અને
હરિદ્વાર. તીર્થરાજમાંઃ પ્રયાગ તથા પુષ્કર. પવિત્ર
નદીઓમાંઃ ગંગા, યમુના, સરસ્વતી, નર્મદા, કાવેરી,
અલકનંદા, મંદાકિની, ગોદાવરી તુંગભદ્રા વિગેરે. શિવ
ધામોમાંઃ કૈલાસ, અમરનાથ, પશુપતિનાથ, અને કેદા-
રનાથ. મોટા શહેરોમાંઃ મુંબઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ,
કોલંબો, દિલ્હી, લાહોર, કરાંચી, નાગપુર, રંગુન
વિગેરે છે. તે સૌમાં વાનપ્રસ્થ કિંવા પ્રભુપરાયણ
જીંદગી ગાળવાને માટે સૌથી પસંદ કરવા લાયક
સ્થાન તો કાશીજ છે કારણ કે હજુય ત્યાં શાંતિ
જ્ઞાન અને વાનપ્રસ્થાવસ્થાને લગતાં સાધન ઉપલબ્ધ
થઈ શકે છે.

૮૮ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, સૂર્ય, ચંદ્ર, યમ, ઇંદ્ર, અગ્નિ,
વરૂણ, વાયુ, ગણેશ, લક્ષ્મી, સરસ્વતી, કાળી, હનુ-
માનાદિ દેવોમાં સૌથી મહાન્ અને સૌનો સદા
પાલક પોષક તથા રક્ષક સાત્વિક દેવ એક શ્રી વિષ્ણુ-
ભગવાન-શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા જ છે, માટે સદાકાળ
તેને શરણે રહી આરાધના કરવાથી પરમશ્રેય પ્રાપ્ત
થવા ઉપરાંત યોગ અને ક્ષેમની પણ રક્ષા થાય છે.

૫૯ ઉદય અને અસ્ત, ચઢતી અને પડતી, સુખ અને દુઃખ, તડકો અને છાયો આવવો જવો એ એક ઇશ્વરી ક્રમ છે. એ ક્રમમાં પસાર થતાં કોઇએ હર્ષ કે વિષાદ લાવવો નહિ. કારણ કે સર્વદા એક પ્રકારનો સમય ક્યાંય રહેતો નથી.

૬૦ કોઈના આશ્રયે જીવવું કિંવા ભીખ માગીને નિર્વાહ ચલાવવો એ મરણ કરતાં બેજ છે. થોડું પણ સ્વાશ્રયે મેળવી તેટલાથી પોતાનો નિભાવ કરવો એમાંજ પરમ સંતોષ અને ભૂષણ છે.

૬૧ મનુષ્ય જ્યારે ગરીબાઈમાં હોય છે ત્યારે સદ્ગુણી, પરોપકારી અને પ્રભુભક્ત હોય છે. એ વખતે તે એમ વિચારે છે કે પૈસાદાર–સાધન સંપન્ન થાઉં તો ઘણું વધારે મ્હોટું પુણ્યનું કામ કરી શકું; પરંતુ દૈવયોગે તેજ માણસ શ્રીમંત થયા પછી તેનાથી પરમાર્થ થવો મુશ્કેલ બને છે. ઉલટો તે અહંકારી બની મોજશોખ, લોભ લાલચ કે પાપમાં પડી જાય છે.

૬૨ નવરાત્રી, દિવાળી, હોળી તથા ગણપતિ ઉત્સવ, શિવાજી, પ્રતાપ, શંકરાચાર્ય, વલ્લભાચાર્ય જેવા દેશોદ્ધારક પુરૂષોની જયન્તિઓ ઉજવવામાં તથા જુની કસરતો દાખલ કરી ચાલુ રાખવાથી પ્રજામાં ધર્મ, જાગ્રતિ

અને શૌર્યવીર્યનો ભાવ પેદા થાય છે; માટે તેને ઉજવવામાં સંકોચ ન કરવો.

૬૩ સરસ્વતી (વિદ્યા), લક્ષ્મી (દ્રવ્ય) અને દુર્ગા (શક્તિ) એ ત્રણેયનો સમાગમ એકજ સ્થળે થવો દુર્લભ છે; પણ જો કદાચ થાય તો તે મનુષ્ય દેવતાઇ કામ કરી શકે. એ ત્રણેયનો એકત્ર વાસ તો બહુધા ઈશ્વરી અવતારોમાંજ હોય છે માટે તેની રાહ જોઈ બેસી રહેવું નહિ પણ સ્થિતિ સંજોગ અનુસાર કર્તવ્યનું પરિપાલન કરતાં રહેવું.

૬૪ સ્નેહી સંબંધીમાંથી કોઇ બિમાર પડી મૃત્યુ પામવાની અણીપર હોય ત્યારે ગભરાઈ જઇ રોકકળ કે હાયવોય કરવા મંડી જવું નહિ પરંતુ રોગીને દવાથી, દિલાસાથી તથા પ્રભુસ્મરણ કરાવી આશ્વાસન આપવું. તેમ છતાં કદી જો મૃત્યુ પામે તો ધમપછાડા મારવા કરતાં તેના આત્માની સદ્ગતિ થાય તેવી ક્રિયા કરવી.

૬૫ જેનાપર સાચો પ્રેમ હોય તે માત્ર ગમત કરવામાં કે ખાવા ખવરાવવામાંજ વ્યક્ત કરવાથી સાચો ઠરતો નથી પરંતુ તેનું (સ્નેહીનું) શ્રેયસ્ કેમ થાય! તેની કીર્તિ સદ્ગુણ જ્ઞાન કેમ વધે? તે આફતમાં આવી પડ્યો હોય તો તેમાંથી તે મુક્ત શી રીતે થાય!

એ વગેરે બાબતપર વિચાર કરી માર્ગ યોજી દેવામાંજ ખરી પ્રીતિ પૂરવાર થાય છે.

૯૬ સુખી હાલતમાં વસ્ત્ર, ઘરેણું દાગીનો, રહેવાનું મકાન, વાસણો તથા હમેશના ઉપયોગની ચીજ વસ્તુઓ વસાવી લેવી; કારણ કે "થયું તે થયું અને રહ્યું તે રહ્યું" એ મુજબ તંગીમાં કાંઇ બનતું નથી પણ તે વખતે જે કરેલું હોય છે તે કામ આવે છે.

૯૭ શાસ્ત્રો અને જ્ઞાની પુરૂષો કહે છે કે એક "મન" જ બંધ અને મોક્ષનું કારણ છે. મનુષ્ય મન થકી જેવી કલ્પના કરે છે તેવો તે બને છે. આ વિવિધ રીતે ભાસતી સૃષ્ટિ પણ મનના સંકલ્પ વિકલ્પનું પરિણામ છે; માટે પોતાને જેવા થવું હોય અને જેમાં જ્ઞાની પુરૂષોએ પરમ સુખ માન્યું હોય તેવું થવા તે પ્રકારે મનની ગતિ બનાવવી.

૯૮ આહાર, નિદ્રા, ભય અને મૈથુન વધાર્યા વધે છે અને ઘટાડયા ઘટે છે માટે ડાહ્યા પુરૂષે તેનું યોગ્ય પ્રમાણમાં સેવન કરવું. અર્થાત્ કોઈ પણ વિષયમાં અતિપણું ન કરવું, અતિને હમેશાં વર્જીત કરવું.

૯૯ આ વિષમ કાલિકાળમાં મનુષ્ય શકિત ઘણી ઘટી ગઈ છે એવા સમયે તપ યોગ આચરવા મૂશ્કેલ છે.

આંથીજ શાસ્ત્રકારો સરળ ઉપાય બતાવી ગયા છે કે મનુષ્યે કલિયુગમાં જપ અને સુપાત્ર જોઇ દાન કરવું; માટે આત્મ ઉત્કર્ષ ઇચ્છનારે સર્વદા હરિના નામનો જપ અને અન્ન વસ્ત્ર વિદ્યાનું દાન કરતાં રહેવું.

૧૦૦ સિયામ મલાયા ટાપુના સમુદ્રમાં અંબર અને નેપાલના બરફવાળા પર્વતો નીચે કસ્તુરી મૃગના ડુટામાં કસ્તુરી થાય છે, તે બન્ને અમૂલ્ય વસ્તુ છે. કેટલીક વખત તો મરતાને પ્રાણ સુદ્ધાં થોડો વખત ધારણ કરાવી રાખે છે.

૧૦૧ ઉત્તમ પુરૂષ કે વસ્તુ સદાય શ્રેષ્ઠ સ્થળમાં પાકે છે પરંતુ પૂર્વના યોગે કેટલીક વખત સાધારણ અને હલકા જણાતા સ્થળમાં પણ સૂક્ષ્મરીતે તપાસતાં રત્ન જોવામાં આવે છે; માટે પરીક્ષા કર્યા વિના કોઇને કહિ નકારી ન કાઢવું.

સમાપ્ત.

પુસ્તકો વિષે અભિપ્રાય.

નારાયણ નીતિઃ લેખક નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી, મુંબઇ, મૂલ્ય ૦—૪—૦. લેખકે જણાવ્યા પ્રમાણે આમાં અનુભવના ઉદ્ગાર નાના નાના પરંતુ સાચા ઉદ્ગાર સમાવ્યા છે.

આત્મોત્કર્ષઃ લેખક નારણજી પુ. સાંગાણી, મુંબઇ, કિંમત ૦—૪—૦ આની અંદર લેખકની સમજ પ્રમાણે પોતાની ઉન્નતિ કેમ સધાય તેના માર્ગ જેવા કે નિષ્કામ કર્મયોગ, આશ્રમ વર્ણાશ્રમ ધર્મ, સ્વાધીનતા, પુરૂષાર્થ વગેરે ઉપર ઠીક વિવેચન કર્યું છે.

હિમાલયની યાત્રાઃ લેખક નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી, મુંબઇ, મૂલ્ય ૦—૪—૦ પ્રવાસના પુસ્તકો થોડાં લખાય છે, એવા સમયમાં આ નાની ચોપડીને આવકાર આપવો જોઇએ. હિમાલયની તળેટીમાં અને ઉપર આવેલા યાત્રાના સ્થળ અને ધામનું ખરૂં વર્ણન આપણને આકર્ષે છે અને યાત્રા કરવા લલચાવે છે, એથી વધારે આ ચોપડી બારે શું લખાય!

"સાહિત્ય."

રા. રા. નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણી તરફથી પ્રકટ થયેલા હિન્દુ તીર્થ યાત્રા વર્ણન, આત્મોત્કર્ષ, હિમાલયની યાત્રા તથા નારાયણ નીતિ નામના ચાર લઘુ પુસ્તકો અવલોકનાર્થે મળ્યાં છે. તે સર્વે યાત્રીઓને પ્રવાસમાં અતિ ઉપયોગી છે. આત્મોત્કર્ષમાં નિષ્કામ કર્મયોગ તથા બ્રહ્મચર્યના વિષયો તથા નીતિવચનો વાંચવા લાયક છે. લેખકનો પ્રયાસ સ્તુત્ય છે. દરેક પુસ્તકની કિંમત પણ જુજ હોવાથી એ પુસ્તકોને સારૂ ઉત્તેજન મળવું ઘટે છે.

મગનલાલ દલપતરામ ખખ્ખર. (જે. પી.)

હિમાલયની યાત્રાઃ હિમાલયના પ્રદેશમાં ઘણા થોડા લોકો જઈ શકે છે અને તેથી ત્યાંની સ્થિતિ, વસ્તી અને વર્ણન જાણવાને ઘણા લોકો આતુર રહે છે. શ્રી. નારણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણીએ પોતાના મિત્ર સાથે હિમાલયના પ્રદેશની કઠણ યાત્રા કરી અને તેનો અનુભવ પોતાને એકલા માટે સંગ્રહી ન રાખતાં તેમાં નાના પુસ્તક રૂપે જનસમાજ સમક્ષ રજુ કર્યો છે. આ પુસ્તકમાં હિમાલયના પ્રદેશનું વર્ણન સરસ રીતે કરવામાં આવ્યું છે તથા જનારને સાથે શું શું રાખવાની જરૂર છે તે પણ તેમણે જણાવ્યું છે, તે જોતાં આ પુસ્તક ભોમીઆની ગરજ સારે તેવું છે. આ પુસ્તકની કિંમત ૪ આના છે અને તે કર્તા પાસેથી ચાઈના બીલ્ડીંગ ભીંડીબજાર, મુંબઈ ખાતેથી મળી શકે છે. "પ્રજામિત્ર."

નારાયણ નીતિઃ ઇસમેં લેખક શ્રી નારાયણજી પુરૂષોત્તમ સાંગાણીને અપને અનુભવકી ૧૦૧ બાતે નીતિકી લિખી હૈ. કહના હોગા સભી બાતે આબાલ વૃદ્ધ, સ્ત્રી પુરૂષ સભીકે લિયે ઉપયોગી હૈ મૂલ્ય રૂ. ૦|.

હિમાલયની યાત્રા:—મુંબઈસે નારાયણ ગ્રંથમાલા ગુજ૨ પ્રકાશિત હોના આરંભ હુઆ હૈ. ઉક્ત માલાકી ચાર પુસ્તકે નિ યહ ગ્રંથમાલાકી ચૌથી પુસ્તક હૈ. પુસ્તકકે લેખક નારણજી પુ: સાંગાણી હિમાલયકી યાત્રા કરને સ્વયં ગયેથે. ઉન્હોને અપને અનુભવસે હિમાલયકે સુંદર દૃશ્યો તથા સમસ્ત પ્રસિદ્ધ સ્થાનોકા વર્ણન કિયા હૈ. મૂલ્ય રૂ. ૦ા.

"श्री वेंकटेश्वर समाचार
